

6/2024,
noyabr-
dekabr
(№ 00074)

ELEKTR ENERGIYASINI YETKAZIB BERISHDA TEXNOLOGIK YO‘QOTISHLARNI STANDARTLASHTIRISH

Akbar Ashurovich Shodiyev

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti “Buxgalteriya hisobi va statistika” kafedrası mudiri iffd PhD, v.b.dotsent

Email: aliz77@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1995-9507>

DOI: https://doi.org/10.55439/EIT/vol12_iss6/624

Annotatsiya

Maqolada elektr energiya yo‘qotishlarini standartlashtirilgan va standartlashtirilmagan (me‘yordan ortiqcha) toifalarga ajratish hamda buxgalteriya hisobida qayd etish uchun analitik hisobvaraqlar ochish bo‘yicha takliflar keltirilgan. Elektr yo‘qotishlarining kelib chiqish xususiyatlariga ko‘ra “Elektr energiyasini yetkazib berishdagi zararlar” termini asoslangan. Elektr yo‘qotishlarini tannarx usulidagi hisobidan voz kechish hamda baholashda sotish narxi bo‘yicha baholash taklif etilgan. Elektr energiyasi yo‘qotishlarini buxgalteriya hisobida hisobga olish bo‘yicha namunaviy buxgalterlik o‘tkazmalari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Elektr energiyasini sotish bo‘yicha zararlar, elektr energiyasi yo‘qotishlari, standartlashtirilgan va standartlashtirilmagan yo‘qotishlar, yo‘qotishlar summalarini hisobdan chiqarish, yo‘qotishlarning sintetik va analitik hisobi, sotish xarajatlarini turkumlash, elektr energiyasi yo‘qotishlarini sotish baxosida aks ettirish, texnologik yo‘qotishlar, tabiiy yo‘qotishlar, texnik yo‘qotishlar.

СТАНДАРТИЗАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ ПОТЕРИ ПРИ ПЕРЕДАЧЕ ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ

Акбар Ашурович Шадиев

заведующий кафедрой «Бухгалтерский учет и статистика» Термезского университета экономики и сервиса

Аннотация

В статье предложены по разделению потертерери электроэнергетики на нормируемые и ненормируемые (сверхнормативные) категории и раскрыты аналитические схемы выбросов и их учета. В зависимости от особенностей происхождения потер электроэнергетики основан термин "Ущерб при подаче электроэнергии". Предлагается отказаться от расчета потерь электроэнергетики по затратному методу и использовать в оценке проданную сену. Представлены образцы бухгалтерских эксплуатационных по учету потерь электроэнергетики.

Ключевые слова: Потери при реализации электроэнергетики, потери электроэнергетики, нормированные и ненормированные потери, списание потер, синтетический и аналитический учет потер, классификация себестоимости реализации, естественные потери, технические потери.

Akbar Ashurovich Shodiev

PhD, v.b.dosent. Head of the department "Accounting and statistics" of the Termez University of Economics and services

Abstract

The article presents proposals for the division of electricity losses into standardized and non-standardized (excessive) categories and the opening of analytical accounts for their accounting. The term "Losses in the supply of electricity" is based on the characteristics of the origin of electricity losses. It is proposed to abandon the cost method of accounting for electricity losses and to estimate them at the selling price. Sample accounting entries for accounting for electricity losses are presented.

Keywords: losses on the sale of electricity, electricity losses, standardized and non-standardized losses, write-off of loss amounts, synthetic and analytical accounting of losses, categorization of sales costs, reflection of electricity losses in the selling price, technological losses, natural losses, technical losses.

Kirish

Mamlakatimizda 2023-2024-yillar davomida 13 ta GES qurilib ishga tushurildi. So'nggi 6 yil ichida O'zbekistonda GESlar soni 2017-yildagi 37 tadan 71 taga ko'paydi. Bu ko'rsatkich nafaqat O'zbekiston Respublikasi, balki MDH davlatlari orasida ham eng yuqori ko'rsatkichlardan biridir. Bu o'rnatilgan quvvatni 400 MVtga oshirish va umumiy miqdorda 2225 MVtga yetkazish imkonini yaratdi. Elektr energetika tarmog'i jadal rivojlanib, qator investitsiya loyihalari amalga oshirilmoqda.

2023-yilda O'zbekistonda 8 ta gidroelektr stansiya ishga tushirildi. Bular jumlasiga uchta yirik va 5 mikroGES lar misol bo'ladi. GESlar Toshkent (Ispaysoy mikroGES), Andijon (Xonobod mikroGES), Samarqand (Shaudar GES) va Surxondaryo (To'palang GES va Isfara mikroGES-1) viloyatlarida ishga tushirildi. Ushbu obyektlarning umumiy quvvati 190 MVtni tashkil qiladi. Shu bilan birga, "O'zbekgidroenergo" AJ ma'lumotlariga ko'ra, Surxondaryo viloyatining Qiziriq tumanida mahalliyashtirish doirasida Isfara mikroGES-1 birinchi "milliy" elektr stansiyasi bo'ldi. O'zbekistonda mazkur GES qurilishi bilan bog'liq barcha ishlar, jumladan, loyihalash, ishlab chiqarish va jihozlarni yetkazib berish ilk bor to'liq mahalliy mutaxassislar va ishlab chiqaruvchilar tomonidan amalga oshirildi.

Joriy yilda modernizatsiya va yangi quvvatlar bilan Chorvoq elektr stansiyasidan keyin ikkinchi o'rinda turadigan To'palang GES ham ishga tushdi. To'palang daryosining suv resurslaridan samarali foydalanish uchun GESda boshqaruvi to'liq avtomatlashtirilgan, inson aralashuvisiz ishlash imkonini beruvchi "aqlli" tizim joriy etildi.

2024-yilda O'zbekistondagi gidroelektr stansiyalarida umumiy quvvati 7 milliard 44 million kVt bo'lgan elektr energiyasi ishlab chiqarilishiga erishildi. 2023-yilda O'zbekistonda gidroenergetika sohasida erishilgan yutuqlardan biri energiya ishlab chiqaruvchi korxonalarda "Yashil energiya" sertifikatlarining joriy etilishi bo'ldi. Sertifikatlash:

1-iyuldan boshlab "O'zbekgidroenergo" tarkibiga kiruvchi GESlarda ishlab chiqarilgan elektr energiyasi uchun;

1-oktyabrdan quyosh, shamol va gidroelektr stansiyalari hamda boshqa qayta tiklanuvchi energiya manbalari(QTEM) tomonidan ishlab chiqariladigan elektr energiyasi uchun joriy etildi.

O‘zbekiston Markaziy Osiyoda birinchi bo‘lib, ishlab chiqarilgan elektr energiyasi uchun “yashil” sertifikatlar tizimini joriy qildi. Prezidentning “Yashil energiya sertifikatlari tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq, mazkur hujjat qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalangan holda 1 ming kVt/soat elektr energiyasi ishlab chiqarishni tasdiqlaydi. Sertifikat elektr energiyasini sotish bilan birgalikda ham, undan mustaqil ravishda ham boshqa shaxslarga berilishi mumkin.

Yuqorida keltirilgan raqamlar o‘z-o‘zidan bunyod bo‘ladigan obyektlarni anglatmaydi. Buning uchun moliyaviy mablag‘lar va mashaqqatli mehnat zarur bo‘ladi. Har bir KVT energiya hosil qilish uchun mablag‘ sarflanadi. Shunday ekan, ishlab chiqarilgan elektr energiyasini iste‘molchilarga yetkazib berishgacha bo‘lgan yo‘qotishlarni kamaytirish va standartlashtirish juda muhim vazifa hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili

Elektr energiyasi yo‘qotishlarini standartlashtirish va buxgalteriya hisobining alohida obyekti sifatida hisobga olish masalalarini A.Majajxovning ilmiy ishlarida uchratish mumkin. Jumladan, o‘z ishlarida elektr energiyani standartlashtirilmagan yo‘qotishlarini yetkazib berish bilan bog‘liq zararlar deb nomlash va buxgalteriya hisobida qayd etish maqsadida sintetik hisobvaraqa ochish taklifini kiritgan[1,2]. Elektr energiyasi yo‘qotishlarini yashil iqtisodiyotni rivojlantirish orqali kamaytirish hamda elektr energiyasi bilan ta‘minlashning istiqbollari xususida rus olimi Ye.V.Agapovanning “Razvitiye zelenoy ekonomiki Rossii: vozmojnosti i perspektivy” nomli asarida batafsil ma‘lumotlar keltirilgan[4]. Elektr energiyasi hisobini avtomatlashtirish va zamonaviy qurilmalarni o‘rnatish va shu asosda elektr yo‘qotishlarini kamaytirish yuzasidan D.G.Lazarenko, A.M.Zaxarov, V.I.Finayevlar o‘z ilmiy ishlarida bayon etganlar[5].

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada ma‘lumotlarni guruhlash, analiz va sintez, tizimli tahlil, taqqoslash, kompleks baholash, qiyosiy va solishtirma tahlil hamda prognoz usullaridan samarali foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Iste‘molchilarni elektr energiyasi bilan ta‘minlash xarajatlari elektr energiyasini yo‘qotish xarajatlarini o‘z ichiga oladi. Elektr energiyasi uchun ta‘rifni belgilashda energiya komissiyalari ta‘rifga kiritilgan yo‘qotishlarning asosligini tahlil qiladi, chunki elektr energiyasini etkazib berish shartnomasi bo‘yicha sobiq iste‘molchini sotish sharti qo‘llaniladi. Shu nuqtayi nazardan, elektr energiyasining ekvivalent miqdorini ishlab chiqarish va etkazib berish xarajatlari sifatida o‘lchanadigan elektr energiyasining sobiq iste‘molchi tannarxi iste‘molchi oziqlantiruvchisidagi elektr energiyasining narxini ifodalaydi. Ko‘rinib turibdiki, energiya ta‘minoti tashkilotlarida yo‘qotishlarni kamaytirish uchun zaxiralar mavjud va ularning haqiqiy qiymatlarini ta‘rifga kiritish ularni kamaytirish bo‘yicha iqtisodiy asoslangan chora-tadbirlarni amalga oshirishni rag‘batlantirmaydi. Shu munosabat bilan, ta‘rifga kiritilishi asosli bo‘lgan yo‘qotishlarni aniqlash vazifasi paydo bo‘ladi (zarar me‘yori). Yo‘qotishlarni tartibga solish energiya ta‘minoti tashkilotlarini elektr energiyasi ta‘riflarining o‘sish sur‘atlarini pasaytirish maqsadida yo‘qotishlarni kamaytirish bo‘yicha iqtisodiy maqsadga muvofiq chora-tadbirlarni amalga oshirishga rag‘batlantirishning tashkiliy vositasi.

Baholash usullaridan foydalanish elektr energiyasi yo‘qotishlarining haqiqiy tarkibiga va ularning kuchlanish darajasi bo‘yicha raqamli qiymatiga ta‘sir qiluvchi ko‘plab omillarni

hisobga olmaganligi sababli, mavjud dastlabki ma’lumotlarga qarab yangilangan yo’qotish qiymatlarini asoslash uchun ruxsat etiladi. Elektr energiyasini tartibga solinadigan davr uchun elektr tarmoqlari orqali uzatishda texnologik yo’qotish standartlari ularning bazaviy davr uchun haqiqiy qiymatiga va bazaviy-tartibga solinadigan davrlar uchun elektr energiyasi balansining umumiy ko’rsatkichlariga qarab belgilanadi. Mamlakatimizda ishlab chiqarilgan elektr energiyasining iqtisodiyot sohalari va tarmoqlari kesimidagi iste’moli hamda prognoz ko’rsatkichi quyidagi jadval ma’lumotlarida keltirilgan(1-jadval).

1-jadval

SOHALAR BO’YICHA ELEKTR ENERGIYA ISTE’MOLI (mln kvk/soat)

t/r	Iqtisodiyot sohalari	2000	2005	2010	2015	2020	2030 prognoz
1	Sanoat tarmoqlarida	18790	17898	18118	20812	16968	55000
2	Qurilish	130	165	200	341	415	1356
3	Qishloq xo’jaligi	14754	13694	8608	9031	15060	17817
4	Transport sohasida	1226	1373	1208	1166	2116	3256
5	Tijorat korxonalarida	1784	1552	2244	3452	4971	6241
6	Aholi iste’moli	4411	4653	11450	12549	13479	22130
	JAMI	41095	39335	41828	47351	53009	105800

Manba: stat.uz rasmiy sayti ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Jadval ma’lumotlariga ko’ra, 2020-yilda mamlakatimizda sohalar bo’yicha jami 53009 mlnkvk soat elektr energiyasi iste’mol qilingan bo’lsa, 2030-yilga borib, umumiy iste’mol 105800 mlnkvk soatni tashkil etishi kutilmoqda. Bu esa, elektr energetika tarmog’iga qo’shimcha moliyalash manbalarini jalb qilishni, muqobil elektr manbalaridan keng foydalanishni, elektr energiyasini yetkazib berish jarayonidagi yo’qotishlar miqdorini keskin kamaytirishni taqozo etadi.

Iste’molchilarning energiyaga bo’lgan talabini to’liq qondirish uchun elektr energiyasining texnologik yo’qotishlari uchun qo’llab-quvvatlovchi hujjatlarning dizayni va tarkibiga qo’yiladigan talablarni shakllantirish lozim. Energiya ta’minoti tashkiloti tomonidan ishlab chiqarilgan materiallar alohida reyestrda (kitobda) ro’yxatdan o’tkazilishi kerak va quyidagilarni o’z ichiga oladi: tartibga solish davri uchun elektr energiyasini yo’qotish standartlari qiymatlarini asoslovchi tushuntirish yozuvi, texnologik yo’qotishlar uchun standartni hisoblash natijalari. elektr energiyasi va tartibga solinadigan davr uchun elektr yo’qotishlarini kamaytirish standartlari. Qo’llab-quvvatlovchi materiallar elektr energiyasining haqiqiy balanslari va yo’qotishlari to’g’risidagi ma’lumotlarni o’z ichiga olishi kerak.

Bazaviy davr uchun: elektr balansi ko’rsatkichlari; kuchlanish sinfi bo’yicha elektr balansining tuzilishi; elektr energiyasining texnik yo’qotishlari tarkibi; elektr oqimlarining tuzilishi; elektr tarmoqlarida elektr energiyasi yo’qotishlarini kamaytirish chora-tadbirlari; quvvat transformatorlarining soni va o’rnatilgan quvvati; reaktiv quvvat kompensatsiyasi qurilmalarining soni va quvvati; havo va kabel elektr uzatish liniyalarining uzunligi (sxema bo’ylab); elektr energiyasining texnologik yo’qotishlari tarkibi.

Tartibga solinadigan davr uchun: elektr balansi ko’rsatkichlari; elektr tarmoqlarida elektr energiyasi yo’qotishlarini kamaytirish chora-tadbirlari; quvvat transformatorlarining soni va o’rnatilgan quvvati; reaktiv quvvat kompensatsiyasi qurilmalarining soni va quvvati; havo va kabel elektr uzatish liniyalarining uzunligi (sxema bo’ylab); elektr energiyasining

texnologik yo'qotishlari uchun standartlarni hisoblash; energiya ta'minoti tashkilotining elektr tarmoqlarida elektr energiyasi yo'qotishlarini amaldagi ko'rsatmalarga muvofiq belgilangan standart texnologik yo'qotishlar.

Bazaviy va tartibga solinadigan davrlar uchun elektr energiyasining texnologik yo'qotishlari uchun standart hisob-kitoblarning barcha natijalari qog'ozda va elektron shaklda taqdim etilishi kerak.

Buxgalteriya hisobida elektr energiyasining yo'qotishlari haqidagi ma'lumotlarni qiymat ko'rinishida aks ettirishi kerak. Energiya ta'minoti tashkilotining hisob siyosatiga elektr energiyasida yetishmayotgan tushum ko'rsatkichini shakllantirish uchun hisobot davrining sotish narxlarida (ta'riflarida) elektr energiyasining texnologik yo'qotishlarini baholash to'g'risidagi nizomni kiritish zarur.

Hisobot davrining sotish narxlarida (ta'riflari) bo'yicha elektr energiyasining texnologik yo'qotishlarini hisobga olish tizimida baholash elektr energiyasining yo'qotish narxini ifodalash zarurati bilan asoslanadi va tegishli yo'qotishlarni hisobga olmagan holda joriy davrning haqiqiy tannarxini aniqlamaydi. Hozirgi vaqtda elektr energiyasining texnologik yo'qotishlarini hisobga olish metodologiyasi energiya ta'minoti tashkilotini boshqarishni axborot bilan ta'minlash uchun zarur bo'lgan elektr energiyasining texnologik yo'qotishlari ko'rsatkichini hisobga olish tizimida shakllantirishga imkon bermaydi. Texnologik yo'qotishlarni hisobga olishning amaldagi amaliyoti bir qator muhim kamchiliklarga ega:

birinchidan, elektr energiyasini uzatishda ortiqcha texnologik yo'qotishlar buxgalteriya hisobi obyekti sifatida tasniflanmaydi va shunga mos ravishda elektr energiyasining ijro balansida va buxgalteriya hisoblarida aks ettirilmaydi;

ikkinchidan, elektr energiyasining texnologik yo'qotishlarini hisobga olishning hozirgi vaqtda qo'llaniladigan metodologiyasi ularning turlarini tarkibiy qismlarga ajratmaydi, bu ularni alohida ajratishga imkon bermaydi. Bizning fikrimizcha, buxgalteriya hisobi nafaqat elektr energiyasining oddiy texnologik yo'qotishlarini, balki uning ortiqcha texnologik yo'qotishlarini ham aks ettirishi kerak. Bu elektr energiyasining haqiqiy yo'qotishlari to'g'risida buxgalteriya tizimida ko'rsatkichlarni yaratishga imkon beradi.

Buxgalteriya hisobida energiya ta'minoti paytida ishlab chiqarish yo'qotishlari ko'rsatkichini izolyatsiya qilish uchun "Elektr energiyasi yo'qotishlari" maxsus sintetik hisobini qo'llash tavsiya etiladi, uni ishlab chiqishda "Elektr energiyasining texnologik yo'qotishlari" subschyotini ochish kerak. "Elektr energiyasining texnologik yo'qotishlari" subschyotining analitik hisobi elektr energiyasi yo'qotishlarining turlari bo'yicha standart va ortiqcha qismlarga bo'linish bilan amalga oshirilishi kerak.

"Elektr energiyasini yo'qotish" hisobini joriy etish bo'yicha taklifning mantiqiy davomi — "Elektr energiyasini yo'qotish" alohida hisob-kitob bandini ajratish zarurati. Buxgalteriya hisobida "Elektr energiyasining texnologik yo'qotishlari" maxsus subschyotidan foydalanish quyidagilarga imkon beradi:

birinchidan, buxgalteriya hisobi tizimida elektr energiyasining standartlashtirilmagan texnologik yo'qotishlarini aks ettirish uchun qayd etiladi;

ikkinchidan, elektr energiyasining texnologik yo'qotishlarining tarkibiy qismlarini mustaqil hisobga olish obyektlari sifatida, shu bilan bog'liq holda yuzaga keladigan barcha imkoniyatlarni ajratib ko'rsatish, ya'ni yo'qotish turlari bo'yicha qiymat ko'rsatkichlarini shakllantiriladi;

uchinchidan, elektr energiyasining texnologik yo'qotishlarini hisobdan chiqarish yo'nalishi hisobga olinadi.

Energiya ta'minoti tashkilotlari tomonidan qo'llaniladigan buxgalteriya hisobi metodologiyasi elektr energiyasining tijorat yo'qotishlarini ta'kidlamaydi va shunga mos ravishda ularni baholash usulini ko'rsatmaydi. Amalda, buxgalteriya tizimida aks ettirish uchun yo'qolgan elektr energiyasini baholash avvalgi hisobot davridagi elektr energiyasining ishlab chiqarish tannarxi bo'yicha amalga oshiriladi, bu noto'g'ri ko'rinadi, chunki bu energiya tejashni rag'batlantirmaydi. Moliyaviy va boshqaruv hisobi tizimida tijorat yo'qotishlarni mumkin bo'lgan sotish bahosi bo'yicha baholash mumkin ko'rinadi, chunki aslida energiya ta'minoti tashkiloti elektr energiyasining texnologik jihatdan asossiz yo'qotishlari natijasida yo'qotilgan xarajatlarga mos keladigan miqdorni yo'qotadi. , elektr energiyasini potensial sotish. Sotilgan mahsulotlar sotish narxlarida baholanadi, shuning uchun bunday baholash turidan foydalanish maqsadga muvofiq ko'rinadi.

"Elektr energiyasining tijorat yo'qotishlari" subschyotini joriy etish bo'yicha taklifning mantiqiy davomi energiya ta'minoti tashkiloti uchun alohida xarajat moddasini "Elektr energiyasining tijorat yo'qotishlari"ni ajratish zarurati hisoblanadi. Buxgalteriya tizimida "Elektr energiyasining tijorat yo'qotishlari" maxsus subschyotidan foydalanish quyidagilarga imkon beradi:

1-jadval

ELEKTR ENERGIYASI YO'QOTISHLARINI HISOBVARAQLARDA AKS ETTIRISH YUZASIDAN TAKLIF ETILAYOTGAN BUXGALTERLIK O'TKAZMALARI

t/r	Operatsiyalar mazmuni	debit	kredit	izoh
1	Elektr energiyasini yetkazib berish bilan bog'liq(standartlashtirilgan) texnologik yo'qotishlar summasiga	5920	2991	Energiyani sotilish bahosi bo'yicha
2	Elektr energiyasini yetkazib berish bilan bog'liq texnik yo'qotishlar summasiga	5940	2991	Belgilangan me'yor asosida
3	Elektr energiyasining tabiiy yo'qotishlar summasiga	5930	2991	Belgilangan me'yor asosida
4	Elektr yo'qotishlarining hisobdan chiqarilishi(standartlashtirilgan)	9410	5920, 5930, 5940	
5	Aniqlangan ortiqcha (standartlashtirilmagan) yo'qotishlar bo'yicha zararlar	9431	2991	Taklif etilayotgan hisobraqam bo'yicha

Manba: muallif ishlanmasi

birinchidan, buxgalteriya hisobi tizimida elektr energiyasining standartlashtirilgan va standartlashtirilmagan tijorat yo'qotishlarini aks ettirish uchun ushbu obyektlar buxgalteriya hisobi tizimida alohida qayd etilmagan;

ikkinchidan, buxgalteriya hisobida elektr energiyasining tijorat yo'qotishlarini hisobdan chiqarish yo'nalishini aks ettirish.

uchinchidan, qiymat jihatidan yo'qotish turlari bo'yicha ko'rsatkichlarni shakllantirish maqsadida elektr energiyasining tijorat yo'qotishlarining tarkibiy qismlari mustaqil obyektlar sifatida ajratib olinadi.

Yuqorida nomlari qayd etilgan hisobvaraqlarning ochilib yuritilishi elektr energiyasini yetkazib berish bilan bog'liq yo'qotishlar hisobini tashkil etilishiga, buxgalteriya hisobining

alohida obyektiga aylanishiga hamda hisob ma’lumotlarining xaqqoniy bo’lishiga xizmat qiladi. Taklif etilayotgan hisobvaraqlar bo’yicha buxgalterlik o’tkazmalari quyidagicha ko’rinish oladi(1-jadval):

Xulosa

Energiya ta’minoti tashkiloti rahbariyatini axborot ta’minotini yaratish, tijorat yo’qotishlarini kamaytirish va elektr energiyasini o’g’irlashga qarshi kurashish samaradorligini oshirish, noto’g’ri boshqaruvni bartaraf etish va iste’molchilar uchun to’lov intizomini o’rnatish uchun zaxiralarni izlash va safarbar qilish uchun elektr energiyasining tijorat yo’qotishlari muhim ahamiyatga ega.

Izlanishlar natijasida elektr energiyasi yo’qotishlarini hisobga olishning amaldagi metodologiyasi quyidagi kamchiliklarga ega ekanligi ochiqlandi:

birinchidan, elektr energiyasining tijorat yo’qotishlari alohida buxgalteriya hisobining obyektiga sifatida qaralmaydi;

ikkinchidan, tijorat yo’qotishlarini standartlashtirish e’tiborga olinmaydi, elektr energiyasining tijorat yo’qotishlari tarkibiy qismlarining miqdorlari alohida ajratilmaydi va shuning uchun zarur hollarda buxgalteriya hisobi tizimida mustaqil ko’rsatkichlar (buxgalteriya hisobi obyektiga) sifatida aniq ko’rsatilishi imkonsiz;

uchinchidan, mavjud buxgalteriya tizimi elektr energiyasining ijro balansida aks ettirilgan ma’lumotlarni buzib ko’rsatadi. Energiya ta’minoti tashkilotini boshqarish uchun to’liq va etarli axborot ta’minotini shakllantirishga imkon bermaydi. Bunday yo’qotishlarning haqiqiy hajmi, sabablari, aybdorlari va ko’lamini bilmasdan turib, ularni bartaraf etish va minimallashtirish obyektiv ravishda imkonsizdir. Bu holatda buxgalteriya hisobining asosiy vazifasi boshqaruv ma’lumotlarini qo’llab-quvvatlash tizimida tijorat yo’qotishlarini aniq baholashdir. Buni "Elektr energiyasi yo’qotishlari" maxsus sintetik hisobi yordamida amalga oshirish mumkin, uning rivojlanishi sifatida "Tijorat elektr yo’qotishlari" subschyoti ochiladi. "Elektr energiyasining tijorat yo’qotishlari" subschyotining analitik hisobi elektr yo’qotishlarining turlari bo’yicha standart va ortiqcha yo’qotishlarga bo’linish bilan amalga oshirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Majajixov A. A. Elektr yo’qotishlarini hisobga olish xususiyatlari. Professor-o’qituvchilar va talabalar konferensiyasi materiallari 2022 yil 19-aprel, Sankt-Peterburg,: “Znaniye” nashriyoti.

2. Majajixov A. A., Rumak V. G. Elektr energetikasini isloh qilish bo’yicha xorijiy tajriba. Professor-o’qituvchilar va talabalar konferensiyasi materiallari 2022 yil 19-aprel, Sankt-Peterburg,: “Znaniye” nashriyoti.

3. Shodiyev, A. (2025). Elektr ta’minoti korxonalarida sotish xarajatlari va elektr yo’qotishlari hisobi metodologiyasini takomillashtirish. *Ilg’or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar*, 1(3), 308–312. Retrieved from <https://e-itt.uz/index.php/aept/article/view/2010>

4. E.V.Агапова. Развитие зеленой экономики России: возможности и перспективы.-М.: ЛЕНИНГРАД, 2018. - 328 с.

5. Лазаренко Д. Г., Захаров А. М., Финаев В. И. Использование сети. Интернет при комплексной автоматизации энергоучета // Известия ТРТУ. Тематический выпуск

«Актуальные проблемы производства и потребления электроэнергетики». Таганрог: Изд-во ТРТУ. 2004. № 7.

6. Сапронов А. А., Тынянский В. Г. Особенности использования автоматизированных систем контроля и учета энергопотребления // Современные энергетические системы и комплексы и управление ими: Материалы III Междунар. Науч.-прак. Конф. Новочеркасск, 30 мая-10 июня 2003 г.: В 3 гл. / Юй.-Рос. гос. техн. ун-т (НПИ). Новочеркасск: ЮРГТУ, 2003. Гл. 1. С. 31 -40.

7. Белявский В. В. Построение системы АСКУЭ-быт на базе электронных многотарифных счетчиков электроэнергетики «Энергия-9» с использованием функций предоплаты средствами пластиковых карт Электронный журнал «ЭСКО» энергосервисной компании «Экологические системы». 2019. № 12.

8. Оперативное управление распределительными электрическими сетями. 2019. [Электронный ресурс]. М., 2015.

9. Комплексная автоматизация энергоучета. [Электронный ресурс]. С., 2002. URL: <https://www.cta.ru/>. (Данные обращения 14.04.2022 г.)